

MARRUM, DE HERVORMDE KERK.

De aan de heilige Godehardus gewijde kerk van Marrum is vermoedelijk in de eerste helft van de dertiende eeuw gebouwd, ter vervanging van een tufstenen kerk uit vermoedelijk de elfde eeuw. Van deze tufstenen kerk is in de zuidmuur nog een fragment muurwerk bewaard gebleven, terwijl ook elders in het muurwerk secundair toegepaste tufsteen zichtbaar is. Deze begin dertiende-eeuwse kerk heeft misschien stenen ribgewelven gehad. Daarvan is restant gevonden op het kerkhof. De kerk had toen ook rondbogig gesloten vensters. De oorspronkelijke romaanse deuropeningen zijn in gedichte vorm nog zichtbaar. Ook moet de kerk zowel aan de noord- als aan

de zuidkant aanbouwen hebben gehad. Daarvan zijn de sporen in het muurwerk nog duidelijk zichtbaar. De doorgang naar de zuidelijke aanbouw is ook aan de binnenzijde nog goed zichtbaar.

In de zestiende eeuw is er flink aan de kerk gewerkt; het gebouw kreeg grote gotische ramen, het koor kreeg een nieuwe kap en in 1597 werd een groot deel van de westmuur vernieuwd. Omdat in 1858 de toren geheel vernieuwd is, valt er over de datering van de oude toren niets te zeggen. Uit de kerkvoogdijrekeningen blijkt alleen dat de toren in de achttiende eeuw vaak gerepareerd werd. Volgens Van der Aa was de toren klein en stomp, dus voorzien van een zadeldak, maar er bestaat geen betrouwbare afbeelding van. De gotische ramen waren in de zeventiende en achttiende eeuw voorzien van gebrandschilderde glazen. Deze zijn in 1796 verwijderd. Vlak daarna, in 1802, zijn de gotische ramen dichtgezet en vervangen door de huidige vensters. In de toren hangen twee klokken; de grote klok is in 1945 gegoten door Van Bergen in Midwolda, de kleine is in 1630 gegoten door een onbekende klokkengieter, in de kerkvoogdij-rekeningen is slechts sprake van "betaelt aan de Frangoisen", bij de klokkenregistratie schreef men de klok toe aan Obertin.

Het interieur van de kerk is sober; de in 1658 door Dirk Sydtses gemaakte preekstoel staat tegenwoordig tegen de oostelijke koormuur, maar was oorspronkelijk tegen de zuidmuur geplaatst; het vroeger aanwezige doophek is verdwenen en ligt in onderdelen opgeslagen in de toren. De tegen de zuidmuur geplaatste herenbank werd in 1723 gesneden door Jacob Sydtses Bruinsma voor mevrouw Dieuke Wielinga- Westerhuis. Verder staan in de ronding van het koor, aan weerszijden van de preekstoel, nog twee eenvoudige overhulde banken, waarvan de huif rust op eenvoudige zuiltjes met Korinthische kapitelen.

Het huidige bankenplan is gemaakt in 1966; toen is ook de schrootjeslambrizing aangebracht.

Het orgel werd gebouwd door Jan Adolf Hillebrand te Leeuwarden en in 1831 opgeleverd. Het instrument werd echter dadelijk weer afgekeurd. Daarna werd het instrument door de orgelbouwer Lohman uit Groningen herzien, onder toezicht van Willem van Gruisen. Na deze ingreep werd het orgel in 1833 opgeleverd. Helaas is het instrument alleen wat het uiterlijk betreft de tijd tamelijk ongeschonden doorgekomen, want het binnenwerk heeft zeer geleden. Het ligt in de bedoeling het instrument mettertijd te restaureren, wwaarbij de originele Hillebranddispositie weer zal worden hersteld. De oorspronkelijke dispositie luidde:

Hoofdwerk:		Rugpositief:	
Prestant	8 vt.	Prestant	4 vt.
Bourdon	16 vt.	Fluit doux	8 vt.
Holpijp	8 vt.	Fluit	4 vt.
Octaaf 4 vt.		Octaaf	2 vt.
Speelfluit	4 vt.	Tertiaan	
Quint	3 vt.	Dulciaan	8 vt.
Woudfluit	2 vt.	Viola di Gambe	8 vt.
Mixtuur	3-4 st.	Tremulant	
Trompet	8 vt.		
2 afsluitingen			
Windlossing 3 blaasbalgen			
Pedaal aangehangen.			

L.K. van der MEER
1989

Literatuur:

Herma M. van den Berg, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst Noordelijk Oostergo, Ferwerderadeel, 's-Gravenhage, 1981.

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13de eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken